PRIKAZ KNJIGE *DIJETE, JEZIK, PISMENOST*

„DIJETE, JEZIK, PISMENOST – Jezični temelji i poticanje pismenosti u odgojno-obrazovnom procesu" Tamare Turza-Bogdan i Lidije Cvikić u izdanju Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu objavljena je 2023. godine. Knjiga se sastoji od 10 tematskih poglavlja te predgovora, zaključnih promišljanja, sažetka na engleskome, kazala pojmova i vrlo detaljnoga popisa literature.

Poglavlja su podijeljena u tri velike cjeline od kojih je svaka popraćena kratkim uvodnim tekstom u kojemu se definira tema i uvode glavni pojmovi o kojima će u nastavku biti riječ.

Prva cjelina bavi se određenjem pismenosti, i to na dva načina. U poglavlju posvećenom širemu određenju pismenosti taj se pojam promatra u kontekstu međunarodnih i hrvatskih jezičnih i obrazovnih politika i dokumenata. Iako se pismenost obično određuje kao nadređeni pojam za vještine pisanja, čitanja i računanja, u ovome se poglavlju njezino određenje znatno proširuje. Definiraju se i oprimjeruju pojmovi informacijska, računalna, medijska i digitalna pismenost, zatim prirodoslovna, prirodoznanstvena i biološka pismenost, matematička pismenost i čitalačka pismenost. Svi spomenuti oblici smještaju se u hrvatski obrazovni okvir te problematizira i kritički sagledava njihova uključenost u nj. Iznose se također rezultati istraživanja pismenosti u Hrvatskoj te naše učenike i naš obrazovni sustav pozicionira u odnosu na svjetski kontekst. Poglavlje zatvara prikaz kulturne pismenosti i međukulturne kompetencije kao preduvjeta za razumijevanje i suradnju među pojedincima i zajednicama u višejezičnim i višekulturnim sredinama. Time autorice ukazuju i na onu dimenziju pismenosti koja može unaprijediti ljudske odnose i doprinijeti razvoju pozitivnih ljudskih osobina. Ističu važnost poučavanja pismenosti za osobni čovjekov razvoj, kognitivni, afektivni i socijalni, koji će mu omogućiti ostvariti osobne i profesionalne potencijale. Navode se za kraj razlike između temeljne i višestruke

pismenosti, uvjetovane višejezičnošću i višemodalnošću posredovanja informacija u suvremeno doba digitalizacije.

U drugome se poglavlju pogled na pismenost sužava. Ona je u tome smislu prikazana kao vještina čitanja i pisanja. Navode se društveni i kulturni čimbenici koji na pismenost utječu te prikazuju njezina razvojna razdoblja u životu pojedinca: izranjajuća pismenost, rana pismenost te predčitalačko i čitalačko razdoblje, tj. samostalna i vrsna pismenost. Navode se dalje načini i vrste čitanja i pisanja i klasifikacija tekstnih vrsta uključenih u hrvatske osnovnoškolske i srednjoškolske kurikule. Čitanje i pisanje promatraju se i kao fiziološki i psihološki procesi koji uključuju jezična i izvanjezična znanja. Naglašava se pritom uloga znanja jezika u čitanju i, jednako važno, ako ne i važnije, uloga čitanja u učenju, čime se izravno upućuje na uzajamnu povezanost jezika i spoznaje.

Otuda (logično) slijedi druga velika cjelina knjige posvećena jezičnim temeljima pismenosti. Prvo je poglavlje toga dijela, i ujedno treće poglavlje knjige, posvećeno odnosu jezika, govora i pisma. Autorice u ovome poglavlju, kao i u svima sljedećima, precizno definiraju temeljne jezikoslovne i druge pojmove na kojima je ono sagrađeno, u ovome slučaju jezik, govor, glas, fonem, alofon, morfem, slovo i grafem i to pomoću primjera iz hrvatskoga jezika. Tako se sadržaj približava i onim čitateljima kojima to područje nije najuža struka, studentima, roditeljima, odgajateljima i učiteljima čija znanja o hrvatskome jeziku nisu nužno i metajezična, nego se u radu s djecom jezikom služe i(sključivo) kao njegovi izvorni govornici.

Govoreni i pisani jezik opisuju se kao dva distinktivna, ali međuzavisna modaliteta jezičnoga izražavanja – osobito u suvremeno vrijeme digitalizacije kada granice među njima nestaju, njihove se funkcije zamjenjuju i u kojem se oni isprepliću, a ilustrira se također razvoj pisma i sustava pisanja. Sve se navedene teme opet prenose u domaće okvire, pa se složenost odnosa govora, jezika i pisma pojašnjava i kroz sustav hrvatskoga jezika. Pritom je istaknuta uloga jezične i metajezične svjesnosti u čitanju i pisanju, odnosno važnost poznavanja jezika i njegovih

pravila, ali i sposobnost razmišljanja o jeziku, njegovim sastavnicama i odnosima među njima.

To je ujedno i uvod u četvrto poglavlje naslovljeno „Pismenost i ovladanost materinskim jezikom". Ovladanost jezikom, kao pretpostavka za razvoj pismenosti, proizlazi iz poznavanja njegovih pravila na svim razinama. Zato se u ovome poglavlju opisuje važnost leksičke i gramatičke sastavnice jezika za razvoj vještine čitanja i pisanja općenito, a potom i na primjeru hrvatskoga jezika. Pišući o leksičkoj sastavnici jezika, autorice definiraju osnovne pojmove (riječ, leksem, rječnik, leksik i vokabular), opisuju vrste leksičkoga znanja, obilježja znanja riječi i odnos leksičkoga znanja i pismenosti. Podrobno opisuju leksičku i semantičku sastavnicu u jezičnome razvoju (kroz rani razvoj, razvoj u predškolskoj te školskoj dobi). Posebno je potpoglavlje posvećeno istraživanjima leksičkoga i semantičkoga razvoja u hrvatskome jeziku. Gramatička je sastavnica jezika opisana u novome potpoglavlju, na jednak način. Po istome su modelu i jednako sustavno i detaljno određeni temeljni jezikoslovni pojmovi, opisana gramatička sastavnica jezičnoga razvoja, te prikazana istraživanja morfološkoga i sintaktičkoga razvoja u hrvatskome jeziku.

Peto poglavlje donosi promišljanja o vještinama i sposobnostima koje leže u temeljima pismenosti. Ponajprije se detektiraju njezini izvori: unutarnji – vezani za pojedinca i vanjski – društveni, a zatim predstavljaju predvještine čitanja i pisanja: fonološka i morfološka svjesnost ili osviještenost, svjesnost o pisanome tekstu i zanimanje za tisak, imenovanje slova i metajezična svjesnost.

Kako se pismenost može poticati, treći je i praktično usmjeren dio knjige u kojemu je naglasak na trima aspektima: jezičnoj dimenziji dječjega razvoja pismenosti kao polazišta za cjelokupni razvoj pojedinca, ulozi vrtića i škole u usvajanju jezika i razvoju pismenosti te doprinosu znanstvenih istraživanja u razvoju pismenosti.

Odnos se među tim trima dimenzijama oslikava u šestome poglavlju kroz sljedeće teme: opismenjavanje u dječjem vrtiću, kurikul ranoga i predškolskoga odgoja i uloga odgojitelja te daljnje razvijanje pismenosti u školi i koncept osnovnoškolskoga kurikula.

Sedmo poglavlje posvećeno je izvorima poticanja pismenosti u dječjemu vrtiću i školi. Jezični razvoj ostvaruje se u komunikacijskome procesu i spontano i vođeno – uporabom odabranih materijala kojima se nudi sadržaj za interakciju. Kao izvori poticanja spominju se govorni kontekst, poticaji, aktivnosti i materijali, predmeti i umjetnički oblici izražavanja. Ti sadržaji, dakako, moraju biti pedagoški utemeljeni, prilagođeni interesu djece. Autorice primjerima potkrepljuju tvrdnje o važnosti verbalne komunikacije s djecom, a posebno naglašavaju osjetljivu i odgovornu poziciju odgojitelja i učitelja u tome. Komunikacija se s djecom može odvijati na standardnome jeziku, ali i na djetetovu zavičajnome idiomu; ona može i mora biti spontana, ali i ciljana prema kurikulskim ishodima; mora imati obilježja govora usmjerenoga djetetu, ali i kvalitetna gramatička obilježja, prirodnost, kao i stručnost. Odgojitelji moraju poticati komunikaciju i kreativnost neusiljeno i neprimjetno te, kao i učitelji, biti djetetov komunikacijski model.

Osmo poglavlje zadire u istu problematiku – poticanje jezično komunikacijskih sposobnosti – no ovaj put s obzirom na specifične ishode, a to su leksički i gramatički razvoj, te njima pripadajuće aktivnosti. Poticanje razvoja rječnika, primjerice, može se provoditi različitim aktivnostima: razgovaranjem i pripovijedanjem na temelju predloška ili bez njega, dramskim igrama, improvizacijama, jezičnim igrama i drugim stvaralačkim aktivnostima. Poticanje gramatičkoga razvoja predstavljeno je po razinama, za predškolsku i školsku dob, npr. poticanje usvajanja sklonidbe, konjugacije, komparacije, sročnosti ili poticanja razvoja sintakse. Posebno je opisano poticanje jezičnoga stvaralaštva u školi. Za sve su aktivnosti ponuđeni primjeri, njih šezdesetak, te je navedeno i dvadesetak strategija za provođenje nekih, kako u govoru, tj. govornim vježbama, tako i u pismu. Riječ je dakle o poglavlju koje nudi brojne konkretne metodičke i didaktičke smjernice, upute i savjete za provođenje određenih aktivnosti. Takvi su savjeti dobrodošli svakome nastavniku kao pomoć, inspiracija ili odmak od uobičajenih aktivnosti.

U devetom se poglavlju navode aktivnosti za poticanje razvoja ranije spomenutih predvještina pismenosti. Fonološke se vještine potiču baratanjem slovima, stvaranjem riječi i rečenica, igranjem smislom i

drugim ludičkim aktivnostima. Fonološka svjesnost, naime, prvi je i najvažniji čimbenik čitalačkoga razvoja. Njezinim se istraživanjima može utvrditi kašnjenje u jezičnome razvoju djeteta. Pisanje pak omogućuje razvoj fine motorike koja, dokazano, utječe na cjelokupan kognitivni razvoj ličnosti.

U desetom su poglavlju prikazana načela, strategije i metode cjelovitoga poticanja pismenosti u osnovnoj školi. Cjelovito poticanje pismenosti ogleda se u istovremenom ovladavanju čitanjem i razumijevanjem pročitanoga. Obuhvaća proces od početnoga do tečnoga čitanja, proces usporednog čitanja i pisanja, razvoj apstraktnoga mišljenja i metajezičnoga znanja te medijske pismenosti.

Tamara Turza-Bogdan i Lidija Cvikić znanstvenice su i nastavnice koje su u ovu knjigu jednako uspješno uključile oba područja svojega djelovanja. Knjiga je u svojoj cjelovitosti izniman primjer kako vješto objediniti znanstveno utemeljene spoznaje s iskustvom nastavne prakse, kombinirati teorijske pristupe i praktične savjete te fino balansirati između općih zakonitosti i specifičnosti okruženja na koje se ona odnosi.

Iz jezikoslovne su perspektive iscrpno prikazale suvremene znanstvene teorije i spoznaje stranih i domaćih autora o trima iznimno velikim temama: pismenosti, jezičnome razvoju i ranome učenju. Sustavno, kroz cijelu knjigu, upućuju na najrecentnije i najvažnije radove o pojedinoj temi nudeći doista impresivan pregled od petstotinjak bibliografskih jedinica.

Odabrane teme autorice promatraju i u kontekstu nacionalnih istraživanja te tako ne samo da rezultate hrvatskih istraživanja smještaju uz bok inozemnima nego, navodeći primjere iz hrvatskoga jezika, omogućuju čitateljima bolje razumijevanje određenih pojava. Pažljivo prate promjene u društvu u posljednjim desetljećima te daju doista aktualnu sliku jezika, govora i komunikacije u doba digitalizacije.

Stoga knjiga nije namijenjena samo znanstvenicima, nastavnicima i odgojiteljima, nego i studentima i široj javnosti zainteresiranoj za ovu temu (npr. roditeljima ili nastavnicima nefiloloških predmeta). Pisana je znanstveno, no vrlo koncizno, jasno i pregledno. Svi su termini u njoj vi-

zualno istaknuti, a poseban doprinos jest i nastojanje za usustavljivanjem domaće terminologije.

Knjiga donosi jednu sveobuhvatnu, gotovo filozofsku sliku kompleksnosti pojmova kojima se bavi: *dijete*, *jezik* i *pismenost*. Čitatelju nudi i temeljit prikaz odgovornosti društva, obrazovnog sustava i odgojitelja i učitelja kao njegovih istaknutih predstavnika u odgajanju u jeziku, kroz jezik, za jezik. Budući čitatelji i pismeni pisatelji imaju mogućnost, može se iz knjige iščitati, da u dobrim rukama, postanu bolji, informiraniji, spretniji, spremniji, sposobniji. Ova knjiga takvim rukama nudi pravo oruđe.

Na koncu, knjiga izlazi iz strogih okvira znanosti i struke (lingvistike, psiholingvistike, metodike, didaktike, pedagogije…). Autorice nas kroz nju vraćaju riječi kao početku i kraju svega – distinktivnom obilježju čovjeka i ljudskosti, te čitanju i pisanju kao potrazi za jezikom kao mjestom u kojem sve nastaje i u kojemu se sve zbiva.

doc. dr. sc. Maša Plešković